

דְּרָשׁוֹת

בס"ד

פרשות מטות-מסעי, תשע"ז, מספר 1229

"וְשַׁעִיר וְהָר פֶּאֶרְן וְסִינִי וְסִין עֲדִי"

אפרים חזן

במשך הדורות השתמשו בפרשת המסעות כמעין משל לחיים עצמם, ועל כך המליץ רבי אברהם אבן עזרא:

מִלְדֵי יוֹם אֶל תְּבַהֵל / כִּי יִלְדֵי יוֹם לֹא יִרְגְעוּ
אֶל תִּשְׂמַח בָּם אִם יִיטִיבוּ / גַּם אֶל תַּחַת אִם יָרְעוּ
כִּי הַטּוֹבוֹת גַּם הַרְעוֹת / כְּאֲשֶׁר יִחְנוּ כֵּן יִסְעוּ

עוד דרשו מליצי העברית בימי הביניים את שמות המקומות, על דרך משמעותם הכללית. כך, למשל, "וַיִּסְעוּ מֵהָר שֵׁפָר וַיִּחְנוּ בְּחַרְדָּה" (במ' לג:כד). נהגו לומר זאת על מי שהיה במצב של רוגע ושלווה ולפתע הידרדר למצב קשה. בדומה לו "וַיִּסְעוּ מִטְּבַתָּה" (במ' לג:לד) - לשון טובה; "וַיִּחְנוּ בְּעַבְרָנָה" (שם, שם) - לשון עברה, וכיוצא בזה.

חיי אדם הם מסע אחד גדול: "מִסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם", ואין זה פלא שכל הדורות כולם מדברים על "דרכי החיים". מאז "לך לך" שנאמר לאברהם, נאמר בעקבותי: "כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשַׁר יֵצֵא אֶת בְּנֵי... וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה" (בר' יח:ט), ובמזמור הראשון בתהלים: "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הִלָּךְ". בדרך חיינו אנו פוגשים גם "תמימי דרך" שמזמור ק"ט מברכם: "אֲשֶׁרִי תְּמִימֵי דְרָךְ", ולאורך המזמור מודגשת הדרך: "דְּרָךְ פְּקוּדֵיךְ"; "דְּרָךְ אֱמוּנָה"; "דְּרָךְ מִצְוֹתֶיךְ"; "דְּרָךְ חֻקֶיךָ" ועוד.

רבותינו הורונו "איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם" (מסכת אבות ב, א). עם מסעות הפרשה, יהי רצון שנזכה ללכת אחרי ה' במדבר כימי נעורינו בארץ מצרים, ולבור דרך שהיא תפארת לעושיה.

בעניין הלאומי היטיב רבי יהודה הלוי להזכיר זכותם של ישראל בשירו המפורסם "ידידי השכחת?". השיבוץ "בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה" מחבר את הקורא לשבחם של ישראל בפי ירמיה בסיום הפטרת "דברי", ופירוט השמות ממחיש את משמעות ההליכה במדבר על דרך פרשת "מסעי".

יְדִידֵי הַשְּׂכַחַת חָנוּתְךָ בְּבִין שְׂדֵי
וְלָמָּה מְכַרְתִּי צְמִיתוֹת לְמַעֲבִידֵי

הֲלֹא אֲזִי בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה רִדְפִתִּיךָ
וְשַׁעִיר וְהָר פֶּאֶרְן וְסִינִי וְסִין עֲדִי

וְהָיוּ לְךָ דוֹדֵי וְהָיָה רְצוֹנְךָ בִּי 5

וְאֵיךְ תַּחֲלַק עִתָּהּ כְּבוֹדִי לְבַלְעָדִי

דְּחוּיָהּ אֵלַי שַׁעִיר הַדּוֹפָה עֲדִי קָדָר
בְּחוּנָה בְּכוֹר יוֹן מְעַנָּה בְּעַל מְדִי

הַיֵּשׁ בְּלַתְּךָ גּוֹאֵל וּבְלַתִּי אֲסִיר תַּקְוָה
תִּנְהַ עֲזָדְךָ לִי כִּי לְךָ אֶתְנָה דוֹדִי 10

פרשת "מסעי" חלה תמיד בשבת השנייה שבימי בין המצרים, אם כמחוברת ל"מטות" בשנה רגילה ואם כפרשה נפרדת במקצת השנים המעוברות. החל מן השבת הקודמת, שבת "דְּבָרִי", ועד לשבת "שׁוֹבָה", השבתות נקראות על שם הפטרותיהן, ומכאן גם חשיבות הפטרה. שלוש הפטרות הראשונות: "דְּבָרִי", "שְׁמַעוּ" ו"חֲזוֹן" נקראו בשם ה"מאיים": "תלתא דפורענותא". עם זאת, יש לשים לב לסיומן של הפטרות, המביאים פסוקי נחמה. שלוש הפטרות, המסיימים את הפטרת "דְּבָרִי", הם: "וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאֲזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד וְעוֹרֶיךָ אֶהְבֵּת כְּלוּלֶיךָ" וגו' (יר' א:א-ב); בשבת "שְׁמַעוּ": "הֲלוֹא מַעַתָּה קִרְאתָ לִי אָבִי אֲלוֹף וְעָרִי אֶתָּה" (יר' ג:ד), והספרדים מוסיפים: "אִם תִּשְׁוֹב וְיִשְׂרָאֵל... אֲלֵי תִשׁוּב... וְהִתְבָּרְכוּ בּוֹ גּוֹיִם וְבוֹ יִתְהַלְלוּ" (יר' ד:א-ב); בשבת "חֲזוֹן" סיום הפטרה הוא: "צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדָּה וְשִׁבְיָהּ בְּצַדִּיקָה" (יש' א:כז).

המנהג התימני בהפטרות הוא שהשבת (פרשת "מסעי") קוראים מחצית מהפטרת "חזון ישעיהו", עד "כִּי פִי ה' דְּבָרִי", ובשבת שלפני תשעה באב, בשבת הבאה, שבת "חזון" של שאר הקהילות, פותחים את הפטרה בפסוק "אֵיכָה הִיְתָה לְזוֹנָה" (יש' א:כא), ולפניך נקראת שבת זו "שבת איכה". במנהגי ג'רבה קוראים בשבת זו מתוך יש' כב:א-ד: "מִשָּׂא גֵיָא חֲזוֹן", הפטרה המתארת את ירושלים ערב החורבן.¹

חסד הנעורים וההליכה במדבר החותמים את הפטרת "דברי" (יר' ב:ב-ג), והסיום בהפטרת "שמעו" במנהגי אשכנז ("אלוף נְעָרֵי אֶתָּה"), מקשרים אותנו באופן מעניין ומיוחד לפרשתנו, הכוללת ארבעים ושניים מסעות. שאלת משמעותם של מסעות אלה מתפרשת בצורות שונות ע"י המפרשים: לפי רש"י, להודיע חסדיו של מקום על פי חשבון המסעות והשנים. הרמב"ן בשם הרמב"ם מביא נימוק של רישום היסטורי כנגד הכחשת הנס והמסע, ובסופו של דבר, הרמב"ן אומר: "ענין לא נתגלה לנו סודו".

* אפרים חזן, פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חבר האקדמיה ללשון העברית.

¹ על ייחודו של מנהג זה ראו בהרחבה: מ' רפלד, נתיבי מאיר, ירושלים תשע"ג. יהיו דברינו אלה נר לזכרו הברוך.

השיר שלפנינו מצייר את היחסים שבין כנסת ישראל לקב"ה כיחסים שבין אוהב לאהובתו, בין איש לאשתו, והוא ציור שמקורו בספרי המקרא כמו הפסוק מירמיה המשובץ בטור 3, וכמו הלשון משיר השירים שבטור הראשון. מכאן נובעים הביטויים המתייחסים לציור זה, ביטויים הקשורים לידידות (ידידי) ולדודים (=אהבה). בציור זה מתוארים שני מצבים: המצב בעבר, שעיקרו אהבה וידידות וקשר הדוק בין הדוד והרעיה: "חֲנוּתְךָ בְּבִין שְׂדֵי... רְדַפְתִּיךָ וְהָיוּ לְךָ דוֹדִי, וְהָיָה רְצוֹנְךָ בִּי", כנגד המצב בהווה שעיקרו הספק וההשפלה: "הִשְׁכַּחְתָּ... וְלָמָּה מְכַרְתָּנִי... וְאַיֶּךָ תַּחֲלֶק... כְּבוֹד...".

במצב זה, כשהיא נדחפת ונדחית ממלכות למלכות, כנסת ישראל נושאת את עיניה לקב"ה ומבקשת על העתיד "תִּנְהַ עֲזָךָ לִי". הניגוד בין העבר וההווה מובלט בשתי מילים המתארות זמן: המילה "אז" בטור 3 והמילה "עתה" בטור 6. עוד מובלט ניגוד זה במילה המשותפת "שעיר". בטור 4 היא מציינת את מקום הופעת ה': "ה' משעיר בא", ובטור 7 היא מציינת את המלכות המשעבדת. פירוט ארבע המלכויות: שעיר, קדר, יון ומדי מיוסד על תיאור ארבע המלכויות בדניאל פרק ז', והדבר רומז אל הציפייה והתקווה לקץ ולגאולה כמו בספר דניאל.

הבסיס לטרוניה ולבקשת הגאולה נסמך על פירוט אחר הבא בשירנו, והוא ברשימה המציינת את המקומות של הופעת ה' והתגלות השכינה במדבר: "וְשַׁעִיר וְהָרַ פְּאָרְן וְסִינִי וְסִינִי". המשורר קורא למקומות האלה "עדים": הם ראו את גדולת ישראל, והם עדות למעשה הגדול והנשגב של יציאת מצרים ומתן תורה. אלה עובדות היסטוריות שיש להן אחיזה במקום ובזמן. בדבר הזה נאמן רבי יהודה הלוי לשיטת ההוכחה ההיסטורית לגדולת ישראל ולאמיתותה של דת ישראל, כפי שתיאר בהרחבה בספר הכוזרי, כגון במאמר א, פג ועוד. התגלות ה' לפני העם היא עובדה היסטורית שאין להכחישה, והציפייה והתקווה היא כי קשר כזה בין העם לא-לוהיו שוב ישוב.

1. **ידידי:** פנייה לקב"ה בפי כנסת ישראל, על דרך המשל בספרי הנבואה ובשיר השירים. **השכחת...**
שדי: האם שכחת את אהבתנו הגדולה. **בבין שדי:** על פי שה"ש א:ג, ופירש רש"י בין שני בדי הארון.
2. **ולמה:** אם לא שכחת, למה מכרתני. **מכרתני:** עם ישראל המצוי בגלות, דומה לעבד המכור לאדונו.
צמיתות: לצמיתות, לעולמים. **למעבידי:** הכוונה לאומות העולם המשתעבדות בישראל. 3. **אז:** בזמן יציאת מצרים. **בארץ לא זרועה:** במדבר, על פי יר' ב:ב. **רדפתוך:** הלכתי אחרוך במרוצה ובכל לבי.
4. **ושעיר...** **וסין:** שמות מקומות שבהם נתגלתה השכינה לעם ישראל, על פי דב' לג:ב: "ה' מְסִינִי בָּא וְזָרַח מְשַׁעִיר לְמוֹ הַפִּיעַ מֵהָר פְּאָרְן". 5. **דודי:** אהבתי הייתה נתונה לך. **רצונך:** הייתה לך נחת רוח ושעת רצון ממני. 6. **ואיך:** לאחר כל האהבה העזה שבינינו. **עתה:** בגלות. **לבלעדי:** לאומות אחרות חוץ ממני. 7. **דחוייה:** נדחפת ונרדפת. **שעיר:** כינוי לנוצרים. **קדר:** כינוי למוסלמים. **בחונה בכור:** נשרפת ונצרפה כזהב הנבחן בכור הכבשן. **יון:** בימי החשמונאים. **מדי:** בשלטון פרס. ארבע הממלכות מתוארות כאן על פי דנ' פרק ז'.
9. **גואל:** שיצילני מן הגלות. **אסיר תקוה:** על פי זכ' ט:יב. עם ישראל אסור וקשור בתקוות הגאולה. התקווה חזקה בו כל כך, שהוא נתון ואסור בתוכה. 10. **עזך:** כבודך וגבורתך על ידי שתגאלני. **אתנה דודי:** אתן לך את אהבתי כימי קדם (טור 5).

שירנו פותח בפנייה ובשאלה: "ידידי השכחת חֲנוּתְךָ בְּבִין שְׂדֵי / וְלָמָּה מְכַרְתָּנִי צְמִיתָת לְמַעְבְּדֵיךָ?" לאחר הפנייה "ידידי" באה שאלה הפותחת בה"א השאלה, וזו שאלה רטורית – "השכחת?", הייתכן כי שכחת? ודאי שלא, ואם לא שכחת – למה מכרתני. השאלה הראשונה משמשת בסיס לשאלה השנייה, והיא מחזקת ומדגישה אותה, ובדרך זו היא נעשית תביעה – "לָמָּה מְכַרְתָּנִי?". תבנית זו ממשיכה בשיר, כשבהמשך אומר המשורר: "הֲלֹא אֲזַ בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה... וְאַיֶּךָ תַּחֲלֶק עִתָּה כְּבוֹדִי לְבִלְעָדִי?" גם כאן נבנית השאלה השנייה על בסיס השאלה הראשונה. סיום השיר אף הוא מעלה שאלה רטורית: "הֲיֵשׁ בְּלִתְךָ גּוֹאֵל, וּבְלִתִּי אֶסִיר תִּקְוָה?" והתשובה הברורה מעצמה מעלה את המסקנה "תִּנְהַ עֲזָךָ לִי".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[f](#) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף